

KOVRAK O'SIMLIGI VA UNING DORIVOR XUSUSIYATLARI

Xamrayev Rashid¹

Asadova Aziza²

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

KEYWORDS

Kovrak, dorivor o'simlik, efir moyi, xalq tabobati, farmakologiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada kovrak o'simligining biologik tuzilishi, tarqalgan hududlari va xalq tabobatida qo'llanishi yoritilgan. O'simlikning dorivor xususiyatlari, kimyoviy tarkibi hamda zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyati haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlar keltiriladi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15493820**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kirish

:O'zbekistonda uchraydigan dorivor o'simliklar orasida kovrak (Ferula assa-foetida) alohida o'rin egallaydi. Bu o'simlik qadimdan xalq tabobatida keng qo'llanilib kelinmoqda. Uning tarkibida mavjud bo'lgan efir moylari, smola va boshqa biologik faol moddalari turli kasalliklarni davolashda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism:

Kovrak o'simligining botanik tavsifi va tarqalishi Kovrak (Ferula assa-foetida) soyabonlar (Apiaceae) oilasiga mansub, ko'p yillik, yovvoyi o'sadigan dorivor o'simlik hisoblanadi. U asosan subtropik iqlim sharoitiga moslashgan bo'lib, Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekistonning janubiy hududlarida Surxondaryo, Qashqadaryo, va ayrim hollarda Navoiy viloyatlarida uchraydi. O'simlik 2 metrgacha o'sadi, poyasi quyuq yashil rangda, qalin va shoxlangan bo'ladi. Ildizi juda kuchli rivojlangan bo'lib, dorivor qiymatga ega. Guli mayda, sariq rangda, soyabon shaklida joylashgan. Bahorda gullab, yoz oylarida mevaga kiradi. Kovrakning dorivor xususiyatlari uning boy kimyoviy tarkibi bilan belgilanadi. Asosiy biologik faol moddalari quyidagilardan iborat: Smola (assafoetida) 40-64% Efir moylari 4-20% (asosan disulfidlar va seskviterpenlar) Gummi (sakaroid birikmalar) 25% Organik kislotalar, flavonoidlar, fitosterollar Oqsillar, kraxmal va oz miqdorda alkaloidlar Efir moylari

¹ Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti Tibbiy fundamental fanlar kafedrasida o'qituvchisi

² Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti davolash yo'nalishi 1-kurs talabasi

va smola o'tkir, o'ziga xos hidga ega bo'lib, aynan shular davu xususiyatlarining asosi hisoblanadi.

Farmakologik xususiyatlari Tibbiy jihatdan o'rganilganda, kovrak o'simligi quyidagi farmakologik ta'sirlarga ega ekani aniqlangan: Antiseptik – mikroorganizmlarni yo'q qiladi, yaralarning tez bitishini ta'minlaydi. Antiparazitar – ichak parazitlariga qarshi tabiiy vosita. Karaminitiv (gaz chiqaruvchi) – meteorizmni kamaytiradi. Antispazmodik – ichak va bronx spazmlarini bo'shashtiradi. Tinchlantiruvchi – uyqusizlik, asabiylik holatlarida ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Balg'am ko'chiruvchi – bronxit, yo'tal, astmada qo'llaniladi. Kovrakdan foydalanish shakllari Xalq tabobatida kovrak quyidagi ko'rinishlarda ishlatiladi: Quritilgan smola (kukuni) asal bilan aralashtirilib og'iz orqali ichiladi. Damlama suv yoki sut asosida tayyorlanadi. Tashqi surtma yaralar yoki og'riqli joylarga surtiladi. Efir moyi aromaterapiyada ishlatiladi. Shuningdek, zamonaviy farmatsevtikada kovrak ekstraktlari dorivor preparatlar tarkibiga qo'shilmogda. Kovrak soyabonlar oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik bo'lib, asosan O'zbekistonning janubiy hududlarida, xususan, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlarida uchraydi. O'simlikning ildizi va smolasi tibbiyotda yuqori baholanadi.

Kovrakning asosiy faol moddalari: Asafetida (o'tkir hidli smola) Efir moylari (kamida 4-10%) Organik kislotalar Flavonoidlar

Kovrak o'simligining dorivor xususiyatlari Yallig'lanishga qarshi ta'siri Kovrak smolasida mavjud bo'lgan biofaol moddalar yallig'lanish jarayonlarini kamaytirishga yordam beradi. Shu sababli u revmatizm, bo'g'im og'rig'i va ichki a'zoldagi yallig'lanishlarga qarshi xalq tabobatida qo'llaniladi. Antibakterial va antiseptik ta'sir Kovrak tarkibidagi efir moylari va smolali moddalari mikroblarni o'ldiruvchi xususiyatga ega. Bu xususiyat ularni yaralarni dezinfeksiyalashda va og'iz bo'shlig'i infeksiyalariga qarshi ishlatishga imkon beradi. Hazm qilishni yaxshilovchi ta'sir Kovrak ovqat hazm qilish tizimini faollashtiradi. Ayniqsa, meteorizm (ichakda gaz to'planishi), ich qotishi va ovqat hazm bo'lmaslik kabi holatlarda foydalidir. Parazitlarga qarshi vosita Kovrak ichak parazitlariga qarshi tabiiy vosita sifatida qadimdan ishlatiladi. Uning tarkibiy qismlari askaridalar va boshqa gijjalarni yo'qotishga yordam beradi. Asab tizimini tinchlantirish Kovrak ildizidan tayyorlangan damlamalar yoki smolasi asabiylik, uyqusizlik va bosh og'rig'ini kamaytirishda foydali. U markaziy asab tizimiga yumshoq tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Nafas yo'llari kasalliklarida foydasi Yo'tal, bronxit va astmada balg'am ko'chiruvchi vosita sifatida qo'llaniladi. U nafas yo'llarini ochadi, shamollashni yengillashtiradi. Ayollar salomatligi uchun foydalari Xalq tabobatida kovrak ayollarda hayz siklini me'yorga soluvchi va og'riqlarni kamaytiruvchi vosita sifatida qo'llanadi.

Kovrak o'simligining xalq tabobatida qo'llanilishi Kovrak (*Ferula assa-foetida*) qadimdan Sharq tabobatida va o'zbek xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda keng qo'llanilib kelinmogda. Uning ildizi, smolasi va efir moylari dorivor xususiyatlari tufayli shifobaxsh dori sifatida qadrlanadi. Nafas yo'llari kasalliklarida: Kovrak smolasi balg'am ko'chiruvchi xususiyatga ega. Shu sababli yo'tal, bronxit, gripp, astma kabi kasalliklarda ishlatiladi. Uni asal bilan aralashtirib, og'iz orqali qabul qilish yo'talni yumshatadi va nafasni

yengillashtiradi. Ovqat hazm qilish muammolarida: Hazm bo'lmashlik, ichakda gaz to'planishi (meteorizm), ich qotishi kabi hollarda kovrakning damlamasi yoki quritilgan kukuni iste'mol qilinadi. Bu usul bilan oshqozon-ichak tizimi faoliyati me'yorga keladi. Gijjalarga qarshi vosita sifatida: Kovrak o'zining antiparazitar xususiyatlari bilan mashhur. Ayniqsa, bolalarda va kattalarda uchraydigan askaridalar, gijjalarni yo'qotishda foydali. Uni odatda ichimlik shaklida yoki asal bilan aralashtirib berishadi. Ayollar salomatligida: Xalq tabobatida kovrak hayz ko'rish sikli buzilgan ayollar uchun tinchlantiruvchi va og'riqni kamaytiruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Ba'zida u bepushtlik muammosini yengillashtirishda ham qo'llanadi. Yaralar va teri muammolari: Kovrak smolasi antiseptik xususiyatga ega bo'lgani uchun, uni yaralarga surtiladi. Bu infeksiyani oldini oladi va yiringli yaralarning tez bitishiga yordam beradi. Asab tizimini tinchlantirishda: Kovrak damlamalari uyqusizlik, asabiylik va stress holatlarida tinchlantiruvchi vosita sifatida tavsiya qilinadi. Ayniqsa, kechasi uxlashdan oldin bir choy qoshiq miqdorda iste'mol qilish tavsiya etiladi. Immunitetni mustahkamlashda: Kovrak o'simligi tarkibidagi efir moylari va flavonoidlar organizmning himoya tizimini faollashtiradi. Shu sababli u sovuq tushgan davrlarda shamollashga qarshi tabiiy profilaktik vosita sifatida ishlatiladi.

Xulosa:

Kovrak o'simligi (*Ferula assa-foetida*) O'zbekistonning tabiiy sharoitida o'suvchi, noyob dorivor xususiyatlarga ega bo'lgan o'simliklardan biridir. U xalq tabobatida qadimdan turli kasalliklarni davolashda keng qo'llanilgan bo'lib, ayniqsa nafas yo'llari, ovqat hazm qilish, asab tizimi va parazit kasalliklariga qarshi samarali vosita hisoblanadi. Kovrak tarkibidagi smola, efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalarning kombinatsiyasi uni ko'p qirrali dori vositasiga aylantiradi. Zamonaviy farmakologiya uchun bu o'simlikni chuqur o'rganish, tibbiy preparatlar ishlab chiqarishda keng qo'llash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Shu bois, kovrakni ilmiy asosda o'rganish, uni muhofaza qilish, sun'iy yo'llar bilan ko'paytirish va xalq salomatligi uchun amaliyotga keng joriy etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A.A., Xodjimatomov S.B. O'zbekistonning dorivor o'simliklari. – Toshkent: Fan, 2015. – 236 b.
2. Юлдашев М.Х., Комилов Я.К. Доривор ўсимликлар кимёси. – Тошкент: Университет нашриёти, 2018. – 212 б.
3. Hasanov B.B. Fitoterapiya asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – 175 b.
4. Qodirova M.X. Kovrak o'simligining farmakologik faol moddalari // Tibbiyotda innovatsiyalar. – 2022. – №3. – B. 52–56.
5. World Health Organization. WHO Monographs on Selected Medicinal Plants. Vol. 1. – Geneva: WHO Press, 1999.
6. Singh B., Sharma R.A. Plant profile, phytochemistry and pharmacology of *Asafoetida* (*Ferula assa-foetida*): A review // Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences. – 2011. – Vol. 3(3). – P. 385–390.

7. PubChem Database. Ferula assa-foetida compound summary.
[<https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov>]